

Noordmans

Nieuwsbrief

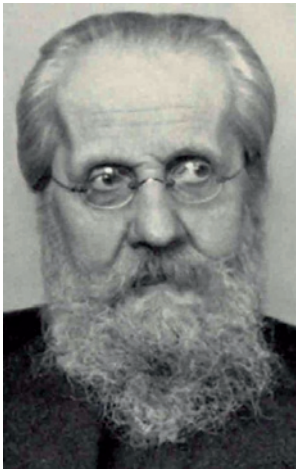
Inhoud:

- Dr. J.D.Th. Wassenaar,
Heinrich Rickert: verlosser of verrader?	2
- Drs. Niels den Hertog
Bijbelsch ABC, Een recensie uit 1942	7
- In Memoriam Jan Taeke Bakker (1924-2012)	10
- In Memoriam M.G.L. de Boer (1925 – 2012)	10
- Noordmans-studiedag 2013	11

Heinrich Rickert: verlosser of verrader

door dr. J.D.Th. Wassenaar

Enkele maanden geleden verscheen een boek over 'Natuurwetenschappelijke ontwikkelingen in Nederland rond 1900', getiteld Zekerheden in waarnemingen. In de bundel opstellen is een mijns inziens bijzonder boeiende pennenvrucht van de hand van dr. Herman Paul, universitair docent geschiedfilosofie en historiografie aan de Universiteit Leiden, opgenomen. Het artikel gaat over 'Rickert in Nederland'. Daarin gaat de auteur op zoek naar 'sporen van neokantiaanse geschiedfilosofie' in ons land. Het betreft vooral een vergelijking tussen de posities van Noordmans en dr. Obe Postma. Overigens zijn er geen aanwijzingen dat de twee tijdgenoten, die uit dezelfde provincie kwamen en zelfs op dezelfde school (het gymnasium te Sneek) gezeten hebben, elkaar persoonlijk gekend hebben.

Heinrich Rickert (1863-1936)

Op 5 november 1920 sprak Noordmans in de kring van het Friesch Godgeleerd Gezelschap, waarvan hij lid was, over 'De geschiedfilosofie van Heinrich Rickert'. Deze lezing over een

van de leiders van de Badense school van het neokantianisme, die de historische beschouwing aan de invloed van de natuurwetenschappen zocht te onttrekken, is opgenomen in deel 1 van zijn Verzamelde Werken.

Het Friesch Godgeleerd Gezelschap bij de viering van het eeuwfeest in 1938 voor het raadhuis te Franeker (uit: H. Stoel, S. Cuperus en O. Noordmans, Het Friesch Godgeleerd Gezelschap bij zijn eeuwfeest. Honderd jaren theologisch leven, Assen 1939)

In zijn proefschrift Noordmans' vroege theologie. Inzet en breuklijnen in de eerste fasen van zijn denken (1993) bespreekt E. van der Sluis de bijdrage van Noordmans voor het Friese theologengezelschap in het kader van de kwestie 'Geloven op gezag'. In de gelijknamige, uit 1921 daterende brochure, die te vinden is in deel 2 van de Verzamelde Werken, toont de schrijver veel waardering voor de benadering van Rickert. In hem vindt hij de nieuwere op-

vatting vertegenwoordigd dat historische samenhang ontstaat op een wijze die precies omgekeerd is aan de manier waarop natuurwetenschappen gevormd worden. Bij historische samenhang gaat het om het zoeken naar het bijzondere: wat voor ons van waarde is; bij natuurwetenschappen om het zoeken naar het algemene: de wetmatigheden.

Van der Sluis stelt dat Noordmans niet méér dan het hierboven genoemde met de gedachten van Rickert kan aanvangen. Noordmans, in Geloven op gezag: 'Ook voor de historie blijft bij Rickert de kennislijn van ons uitgaan. Het beginsel voor de eenheid der historie ligt in ons.' Het komt er dan op neer dat de historicus, als autonoom mens, zich een idee van de historische werkelijkheid vormt. Hij laat niet de historie zelf spreken. In de lezing over Rickert betoogt Noordmans dat de historische methode van Rickert te theoretisch is en dat de filosoof daarmee nog te zeer een concessie aan de natuurwetenschap doet. Noordmans vindt: 'Er is een logica van het hart en het is niet onmogelijk dat de historische methode nog iets meer aan deze geheel andere logica georiënteerd had moeten zijn.' Voor Noordmans is historie 'intermediair' van hogere kennis, aldus A. van der Kooi in haar proefschrift *Het heilige en de Heilige Geest bij Noordmans. Een schets van zijn pneumatologisch ontwerp* (1992). Ze schrijft over Noordmans' visie: 'De historische benadering zoekt niet waarheid door gegevens te isoleren zoals de natuurwetenschap, maar legt de samenhangen van de dingen bloot om aldus inzicht te krijgen in haar waarheidsgehalte. Zij wendt zich daarbij evenzeer tot de stoffelijke als tot de geestelijke wereld. (...) Wij stuiten hier op de 'hogere gebondenheid' van de theologische methode. Zij is 'onmathematisch, onnaturalistisch'. Haar intuïtie beweegt de geschiedenis en is zelf daaraan onttrokken.'

Paul gaat voorbij aan de analyses van Van der Sluis en Van der Kooi van Noordmans' bijdra-

gen over Rickert. Hij komt met een eigen interpretatie en geeft vooral ook een historische plaatsbepaling.

Om te beginnen laat Paul weten dat het Friesch Godgeleerd Gezelschap al sinds de opkomst van de moderne theologie, in het derde kwart van de negentiende eeuw, van tijd tot tijd gediscussieerd had over de vraag wat natuurwetenten, natuurwetenschappelijke causaliteit en natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden de theologie te zeggen hadden. Moest de theologie, zoals van moderne zijde werd bepleit, zich voegen naar een wereldbeeld dat had afge-rekend met 'supranaturalisme'? Moest ze, om met J.C. Matthes te spreken, 'brekende met vroegere overleveringen, daarvoor in de plaats stellen wat meer overeenkomt met de lessen der hedendaagsche wetenschap'? Of kwam zulk 'naturalisme', zoals de tegenstanders zeiden, neer op verloochening van het christelijk geloof?

Het was tegen de achtergrond van zulke discussies dat Noordmans *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung* van Rickert aanbeval. Hij kon diens onderscheid tussen natuurwetenschap en historie – 'dass die eine Begriffe mit allgemeinem, die andere solche mit individuellem Inhalt bildet' (Rickert) – goed gebruiken. Paul: 'Wat hem aansprak, was niet de kille natuurwet, maar het warme wonder van een God die deze wereld van dag tot dag in stand houdt. Rickerts verzet tegen de alleenheerschappij van het natuurwetenschappelijke denken gaf daarom, als het aan Noordmans lag, steun aan een theologie die wonderen niet a priori uitsluit. We zijn bezig, verklaarde hij triomfantelijk, 'een omkeer in denken mee te maken waarbij de individuele geest revanche gaat nemen op de dode natuur en het blijde wonder herleeft, 'des Glaubens liebstes Kind'.' Overigens vraagt Paul zich af of Noordmans

Rickert daarmee recht deed. De filosoof besprak het eenmalige, het bijzondere allerminst in termen van wonderen. Integendeel. Dat Noordmans de neokantiaanse denker voor zijn kar probeerde te spannen, had volgens de auteur te maken met de context van zijn tijd. De strijd om de moderne theologie, die ook het Friese theologengezelschap in haar greep had gekregen, had zich al in de negentiende eeuw op de kwestie van de wonderen toegespitst. Noordmans nam Rickert in de arm om een tegenwicht te bieden aan de moderne knieval voor een 'naturwissenschaftliche Universalmethode'. Paul: 'Denkend aan het pijprokende publiek in Leeuwarden dat van Noordmans zoveel ingewikkelde stof te verstouwen kreeg, zouden we daarom kunnen concluderen dat Die Grenzen der naturwissenschaftliche Begriffsbildung niet ondanks, maar juist dankzij zijn soortelijk gewicht een bruikbaar boek was. Zo'n geleerde aanval op hun heilige huisjes zouden moderne theologen niet zomaar kunnen afslaan!'

Paul doet nog iets anders, meer dan Van der Sluis en Van der Kooi. Hij toont aan dat Noordmans' lezing voor het Friesch Godgeleerd Gezelschap naadloos paste in de Rickert-receptie van de ethische theologie, die haar wereldbeschouwing niet op empirische grondslagen wilden baseren. Volgens Paul waren er in Nederland in de vroege twintigste eeuw bijna geen ijveriger ambassadeurs van de neokantiaanse filosofie dan theologen van deze richting. Hij noemt de namen van Isaäk van Dijk, Arthur de Sopper en Gerardus van der Leeuw, hoogleraren in Groningen. Paul: 'Net als zijn Groningse geestverwanten ervoer de Suameerse predikant de neokantiaanse geschiedfilosofie als een steun in de rug voor de ethische overtuiging dat geloof geen kwestie van dogma, maar een zaak van het gemoed is. Windelband en Rickert verwoordden, als het aan de ethische theo-

logen lag, het oude adagium van Blaise Pascal: dat het hart zijn redenen heeft die het verstand niet kent.' Paul wijst er in dat verband nog op dat het niet alleen theologen waren die zich door de opmars van het natuurwetenschappelijke denken bedreigd voelden. Bij wijze van voorbeeld noemt hij de historicus Johan Huizinga, die zich in zijn Groningse oratie op Windelband en Rickert beriep, toen hij zich distantieerde van positivistische neigingen in de historische wetenschap. Wat dat betreft stonden Noordmans en Huizinga dus schouder aan schouder, al was het Noordmans niet om de historische wetenschap, maar om de theologie te doen. 'Historie' fungeerde voor hem als *pars pro toto* voor alle 'hogere delen van het geestesleven' – zoals geschiedenis ook voor Rickert zelf verwees naar 'alle Erfahrungswissenschaften (...) die nicht Naturwissenschaft sind'. Paul besluit: 'Geschiedfilosofie stond rond 1920 in aanzien omdat zij argumenten aanreikte voor het eigen karakter van de geesteswetenschappen en daarmee voor het bestaansrecht van niet-natuurwetenschappelijke disciplines als de geschiedwetenschap en de theologie.'

Obe Postma (1868-1963)

Postma heeft zijn grootste bekendheid te danken aan zijn werk als dichter en onderzoeker van het Friese land en leven. In 2005 kwamen zijn *Samle fersen* uit, een lijvige bundel (645 p.) met poëzie. Twee jaar geleden verscheen het volumineuze boek *Veld, huis en bedrijf* (511 p.) met landbouwhistorische opstellen van zijn hand. Minder bekend is dat hij als natuurkundige in Amsterdam is opgeleid en dat hij in 1895 bij Nobelprijswinnaar Johannes D. van der Waals op het proefschrift *Iets over uitstraling en opslorping* promoveerde. Al in zijn studententijd was hij geïnteresseerd geraakt in kansrekening en statistiek. Juist in die tijd kwam in de natuurkunde de statistische mechanica tot ontwikkeling. Tussen 1905 en 1918 schreef Postma een serie artikelen over fundamentele vragen in de kansrekening en de statistische mechanica. Hij correspondeerde daarover geregeld met onder meer 's werelds grootste theoreticus in die jaren, Nobelprijswinnaar Hendrik A. Lorentz.

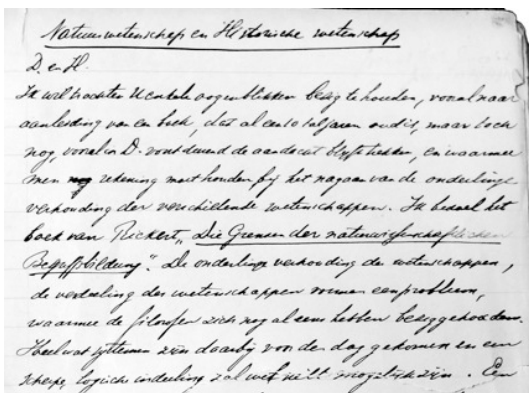
Op een zaterdag in april 1913 trakteerde Postma de leden van het Natuurkundig Genootschap te Groningen, in welke stad hij leraar wiskunde (aan de Rijks Hogere Burgerschool) was, op een geschiedfilosofische verhandeling, toegespitst op Rickert en de vraag waaraan de

Duitse filosoof zijn leven had gewijd: wat is het eigene van de historische wetenschap, in vergelijking met de natuurwetenschappen?

Paul laat in de inleiding van zijn artikel weten dat de geschiedfilosofie, opgevat als wijsgerige reflectie op de aard van historische wetenschap, doorgaans wordt voorgesteld als een terrein dat overwegend door historici en filosofen werd betreden. Maar ze werd ook beoefend door letterkundigen, die zich afvroegen hoe historisch-filologisch onderzoek te rijmen viel met esthetische oordeelsvorming. Alsmede – zoals in het geval van Noordmans en andere vertegenwoordigers van de ethische richting – door theologen, die met bezorgdheid gadesloegen hoe dogmatiek en bijbelwetenschappen in de greep kwamen van geschiedwetenschappelijke vragen en methoden. Alsmede door een natuurwetenschapper als Postma. Overigens ondernamen de leden van het Natuurkundig Genootschap te Groningen wel eens vaker uitstapjes buiten hun eigenlijke vakgebied, bijvoorbeeld op het terrein van regionale oudheidkunde en archeologie.

Paul laat weten dat Postma zich in zijn lezing voor het Groningse Natuurkundig Genootschap als criticus van Rickert profileert. Volgens hem draaien de natuurwetenschappen niet louter om generalisaties. Ze bevatten zo veel historische elementen dat het geen zin heeft de wetenschappen te splitsen in natuurwetenschap en historische wetenschap. Daar komt naar de mening van Postma bij, dat de geesteswetenschappers op hun beurt niet uitsluitend in individualisering geïnteresseerd zijn.

Hoe moet het dan wel? Postma vindt dat zowel natuur- als geesteswetenschappen met concrete, individuele standen van zaken moeten beginnen. Vervolgens is het doel van alle wetenschap 'losse gegevens' aan elkaar te relateren en

Aantekeningen van Obe Postma bij de lezing 'Natuurwetenschap en historische wetenschap' voor het Natuurkundig Genootschap (1913) (Collecte Tresoor, Leeuwarden)

langs inductieve weg tot patronen, regelmatig-heden en wetten te komen. Met deze benadering neemt de spreker het onderscheid tussen natuur- en geesteswetenschappen radicaal op de schop. Zijn punt is niet alleen dat individualisering en generalisaties hand in hand gaan, maar ook dat het eerste een middel is tot het tweede. Alle wetenschappen, de humaniora evengoed als de exacte vakken, streven volgens hem naar generalisaties.

Van Postma mogen historici zich best toelengen op het bijzondere, het unieke, het onherhaalbare. Maar ze moeten niet beweren dat ze dan wetenschappelijk bezig zijn. Postma: 'Mischien zal het individuele den mensch als zoodanig meer boeien', maar 'het typische is voor den man der wetenschap van meer beteekenis'. Postma's wetenschapsbegrip is dus aanmerkelijk smaller dan dat van Rickert. Voor de wiskundeleraar is wetenschap datgene wat Rickert als natuurwetenschap had geïnclassificeerd.

Paul werpt enkele vragen op. Onder meer deze: 'Was dat geen wonderlijke positie voor een man die zich in de jaren na 1913 zou ontpoppen als een toegewijd historicus en over zijn geliefde provincie Friesland het ene na het andere artikel zou schrijven?' De auteur merkt in zijn beantwoording om te beginnen op dat de bijdragen van Postma bijna zonder uitzondering een sterk feitelijk karakter dragen. Vervolgens wijst hij op een aantekening die de spreker ter voorbereiding op zijn Groningse voordracht maakte: 'Vaststellen der feiten zelf zonder verklaring is ook nog wel wetenschap.' Iedere wetenschap begint met het verzamelen van feiten. Paul: 'In de jaren 1910, moet Postma hebben gedacht, stond de Friese landbouwgeschiedenis nog dusdanig in de kinderschoenen, dat van generalisaties voorlopig geen sprake kon zijn. Het detailonderzoek waarvan hij in *It Beaken* en *De Vrije Fries* verslag deed, droeg evenwel

feiten aan waarop onderzoekers in een later stadium hun generalisaties zouden kunnen baseren.'

Een andere vraag die Paul opwerpt: uit welke hoek woei de empiristische wind van Postma? Hij betoogt dat Gerard Heymans, de hoogleeraar psychologie en wijsbegeerte die zich sterk maakte voor wat later de experimentele psychologie zou gaan heten, een van de meest prominente bestuursleden van het Groningse Natuurkundig Genootschap was. Er zijn geen rechtstreekse aanwijzingen dat Postma door Heymans op Rickert geïntendeerd is. Wel noemt Paul vier redenen die het aannemelijk maken dat hij in diens invloedssfeer gesitueerd moet worden. Hij mag tot de 'aanhangers' van diens methodische monisme gerekend worden, aldus de auteur. Net als Heymans opteede Postma voor een 'consequent volgehouden methodisch empirisme' (Remieg Aerts). Paul: 'Uit het gezichtspunt van empiristen als Heymans was geschiedfilosofie een paard van Troje. Geschiedfilosofie – alleen het woord al suggereerde dat de geschiedbeoefening zich epistemologisch onderscheidde van andere wetenschappen – was een aanval op de unity of science. Niets minder dan de grondslagen van de wetenschap stonden hier op het spel.'

In de paragraaf 'Besluit' stelt Paul dat Noordmans en Postma het ambigue onthaal dat Rickert in Nederland ten deel viel, illustreren. De auteur: 'Gold hij voor de één als een verlosser, de ander zag in hem een verrader.' Mij dunkt dat Noordmans de kwalificatie 'verlosser' voor de neokantiaanse filosoof niet voor zijn rekening zou nemen. Hij heeft Rickert zeker niet aanbeden. Feit blijft wel, zoals de schrijver vervolgt: 'Terwijl ethische theologen het neokantiaanse denken ervoeren als een bevrijding uit de knellende banden van een naturalistische wereldbeschouwing, hadden empiristen rond

Heymans in de Heidelbergse filosoof hun vijand gevonden.’ Het is Pauls verdienste dat hij dat op deskundige wijze onder de aandacht gebracht heeft!

Naar aanleiding van: Herman Paul, ‘Rickert in Nederland. Sporen van neokantiaanse geschiedfilosofie’, in: Jan Guichelaar, George B. Huitema en Hylkje de Jong (red.), *Zekerheden in waarnemingen. Natuurwetenschappelijke ontwikkelingen in Nederland rond 1900*; Obe Postma Rige no. 9; Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2012; 237 p.; gebonden, geïllustreerd; ISBN 978-90-8704-194-6; € 29,--.

Een recensie uit 1942

drs. Niels den Hartog

In 1941 kwam dr J. Koopmans als predikant naar Amsterdam. Al snel na zijn bevestiging werd hij hoofdredacteur van het wekelijks verschijnende Kerkbeurtenblad. Verschillende postuum gepubliceerde boekjes (Jesaja 53 en De tien geboden) zijn bundelingen van wat hij publiceerde in ‘zijn’ blad. Hij schreef ook recensies. Hieronder volgen fragmenten uit één van zijn boekbesprekingen. Koopmans besprak de jongste pennenvrucht van zijn plaatselijke collega: Bijbelsch ABC van K.H. Miskotte. Dit boek had zijn oorsprong in de cursus voor leiders van Bijbelkringen die Miskotte in Amsterdam had gegeven – en waarover in het Kerkbeurtenblad ook allerlei interessants te vinden is.

Het is een opvallende recensie, omdat Koopmans zich niet beperkte tot bespreking van Miskottes boek. Hij nam de gelegenheid te baat om het boek van Miskotte te vergelijken met *Herscheping* van Noordmans. Koopmans beschouwde zichzelf als leerling van Noordmans. Hij had in 1934 – nadat Noordmans hem *Herscheping* toegezonden had – per kerende post bedankt voor ‘dit uw Enchiridion’ en er in zijn publicaties regelmatig naar verwezen. Zo ook in deze bespreking omdat hij tussen *Herscheping* en *Bijbels ABC* grote verwantschap zag: beide boeken wilden sleutels tot de Schrift zijn.

Maar niet alleen verwantschap – Koopmans zag ook verschil. Met een paar pennenstreken tekende hij dat in zijn bespreking – een verschil niet zozeer tussen de boeken zelf, maar vooral tussen de tijden waarin zij geschreven waren. De zeven jaar tussen *Herscheping* en *Bijbelsch ABC* waren jaren waarin Europa ‘in een gebied van stroomversnellingen en cataracten’ bleek te hebben gelegen. De crisis die

met de Eerste Wereldoorlog had ingezet, was voortgeschreden. Het geloof kwam al meer onder vuur en werd al verder terug gedrongen. Waar in 1934 de kerk nog een bastion leek, is in 1941 gebleken dat de aanval zo heftig is, dat het geloof verder wordt terug geworpen op de Schrift zelf.

Aan het slot van de recensie blijkt hoezeer Koopmans onder de indruk was van het besef dat de oorlog een crisis in de Europese geestgeschiedenis betekende. Waar hij Noordmans in 1934 nog dekking zag zoeken in de kerk, een geestelijke vorm, merkte hij dat in 1941 de christelijke existentie zo werd aangevochten dat die vorm uit handen geslagen werd. In een brief uit de oorlogsjaren sprak hij over het ‘amorphe christelijke leven in een stadswijk’ – hij zag de vormen weggebroken worden. En hij zocht – met Miskotte – houvast in de uitleg van de Schrift. Niet voor niets vormen zijn drie Postillen een belangrijk deel van zijn nalatenschap.

Het is tenslotte een intrigerende vraag hoe het gegaan zou zijn als die fatale kogel op 12 maart 1945 Koopmans niet getroffen had. Dan had hij de verschijning van *Gestalte en Geest* vermoedelijk meegemaakt en gelezen hoe Noordmans’ theologie zich verder ontwikkelde; hoe Noordmans gezien had dat de Geest degene is die vormen verbreekt – en nieuwe schept. Dan had hij in *Als de goden zwijgen* gelezen hoe Miskotte de oorlog verwerkte en zijn *Bijbelsch ABC* verder uitwerkte. Dan had hij als gesprekspartner naast Noordmans en Miskotte gestaan – en had vast zelf ook nog het één en ander op tafel gelegd. Dan ...

Bespreking van *Bijbelsch ABC*

J. Koopmans

‘(...) Het is mijn stellige overtuiging, dat er sinds Noordmans’ *Herscheping* (1934) geen belangrijker theologisch werk in Nederland

verscheen dan deze *clavis scripturae*, deze sleutel tot de Heilige Schrift, van Miskotte’s hand. Het is ook mijn verwachting, dat het gemakkelijk wéér zeven jaren duren kan, voordat er in Nederland nog eens een boek van deze klasse wordt geschreven. (...)

Het *Bijbelsch ABC* heeft met het reeds genoemde geschrift van Dr Noordmans verschillende dingen gemeen. Beide boeken zijn geschreven met het oog op het protestantsche “leekenapostolaat” (men vergeve mij de uitdrukking). Beide willen een *clavis scripturae* (een sleutel tot de Schrift) vormen, maar dan zóó, dat de leerling van de inleiding (van Noordmans, of van Miskotte) nu niet eenzaam en eenzaam *Bijbellezer* worde, maar een mede-lezer, een voor-lezer, een verstaander en uit-legger. Naar de bedoeling laten zich dus de beide genoemde boeken zeer wel vergelijken. De gemeenschappelijkheid, de verwantschap in de gemeenschap der heiligen, grijpt evenwel dieper. Zoowel Miskotte als Noordmans willen de oogen van hun leerlingen openen voor de beteekenis van de “leer”; beiden achten de negentiende-eeuwsche tegenstelling van “leer” en “leven” geheel valsch; beiden wijzen aan, dat men de Schrift niet recht kan voorlezen en uitleggen, wanneer men dat niet doet op grond van de overtuiging van en een inzicht in haar éénheid.

Maar op dit punt aangekomen, komen wij voor een merkwaardig onderscheid te staan. Ik zoek het verschil niet allereerst in het natúúrlijk verschillend geaard-zijn van de beide schrijvers, in hun hemelsbreed onderscheiden wijze van formuleeren, zelfs niet in een verschillend leggen van theologische accenten. Het onderscheid ligt in het jaartal. Noordmans’ boek verscheen in 1934. Dat van Miskotte is, naar een uitgeversgewoonte, die ik wel begrijpen, maar niet toejuichen kan, op de titelpagina niet gedateerd. Maar het boek kan om zoo te zeggen maar één jaartal hebben:

1941. Nu is het niet mijn bedoeling deze beide boeken aan het jaar van hun verschijning vast te nagelen; ik ben integendeel van meening, dat wij nog tientallen van jaren aan beide een heele kluit zullen hebben. En toch zegt het jaartal iets.

Wanneer Noordmansk in 1934 de christelijke leer in hoofdstukken uiteenzet, dan is het de kerkleer. Hij laat niet na aan te wijzen, hoezeer de kerkleer onder stroom staat van den kant van den Bijbel – dat is juist een van de dingen, waarom Herschepping terecht beroemd is geworden. Maar het boek wil toch het taaleigen van de kerk doen verstaan, en zelfs leeren spreken. Zoo stonden de zaken in 1934. Wij zochten de kerk; wij zochten haar niet om haarszelfs wil, maar om de Schrift; maar wij zochten de Schrift in kerk-vorm. De storm was al opgestoken, en wij zagen uit naar vormen van dekking en verweer. Geestelijke vormen, maar toch vormen. Het was, ten onzent, de tijd van den strijd voor de reorganisatie.

Wanneer Miskotte in 1941 “leer” zegt, dan bedoelt hij niet meer de kerkleer. Niet dat deze hem koud laat of gestolen worden kan; zelfs niet, dat hij haar van “slechts secundaire beteekenis” acht in vergelijking met andere elementen van de christelijke existentie. Maar wat thans aangevochten blijkt, is niet het eene of het andere element, maar de christelijke existentie zelve. Europa blijkt in die zeven jaren gelegen te hebben in een gebied van stroomversnellingen en cataracten; en de christenheid bevindt zich – hoe weerloos! hoe onvoorbereid! – midden in den storm. (...)

Nu zegt Miskotte “leer” – en het is een woord met een nieuwen klank. (...) Niet over de kerkleer gaat het hier, maar over de “leer der Schrift”. Niet over “de leer van apostelen en profeten” naar haar inhoud, maar over de beteekenis daarvan dat er “geleerd” wordt, en hoe de structuur van het “leeren” moet zijn,

zal het in dezen zin een “leeren” blijven. (...) Men zou bijna zeggen: door den vorigen oorlog heeft God ons leeren vragen naar de kerk – maar we hebben niet zo héél veel tijd gekregen om het antwoord te vinden. Zoo zou men ook zeggen: Door dezen oorlog leert God ons vragen naar den Bijbel. Onze existentie-basis is in dien tusschentijd aanmerkelijk smaller geworden. We hebben al bijna geen kerk meer, dan in de vorm, waarin ze in de Bijbel staat. En wat we méér hebben, zullen we wellicht nog moeten loslaten. Het is een groot ding, dan geleerd te hebben in den Bijbel te lezen.

Jan Taeke Bakker

(1924-2012)

In Memoriam

Afgelopen jaar, 16 februari 2012, overleed de 1924 in Leeuwarden geboren predikant en theoloog Jan Taeke Bakker op de leeftijd van 88 jaar.

J.T. Bakker studeerde na de oorlog af aan de Vrije Universiteit. Hij werd predikant in Oude en Nieuwe Bildtzijl (1950), en Laren (1954). In 1957 werd hij benoemd tot hoogleraar aan de Theologische Hogeschool Kampen. Daar heeft hij zijn vak ruim dertig jaar beoefend. De eerste jaren verzorgde hij de zogenaamde ambtelijke vakken, daarna de dogmatiek. J.T. Bakker was van meet af nauw betrokken bij de uitgave van de Verzamelde werken, en maakte deel uit van de redactie. Uit Bakkers publicaties blijkt dat Noordmans hem sterk heeft geïnspireerd. Het is hier niet de gelegenheid daarop uitvoerig in te gaan. Het volgende mag hier genoemd worden: 1. Noordmans' inzichten in de verhalende structuur van de Schrift, 2. Noordmans' spirituele 'toe-eigening van de traditie', waarover Bakker het baanbrekende opstel getiteld 'historisch spiritualisme' schreef, en 3. Noordmans' conceptie van het dogma als ijkpunt voor de altijd bijzondere en specifieke vormen van de presentie Gods. Noordmans was voor Bakker een hulp bij de doordenking en ontwikkeling van de gereformeerde traditie in de 20e eeuw.

G.W. Neven

M.G.L. Den Boer

(1925-2012)

In Memoriam

Op 23 september jl. is overleden Marinus G.L. den Boer, op de leeftijd van 87 jaar. De overledene is vanaf het begin van de uitgave van O. Noordmans' 'Verzamelde Werken' (1978-2004) lid van de redactie geweest en heeft als zodanig een actieve rol gespeeld bij de vele lastige beslissingen, welke bij deze uitgave aan de orde kwamen. Hij ontbrak zelden of nooit op redactievergaderingen. De redactiesecretaris van het blad 'In de Waagschaal' noemde hem 'charmant, guldig en met een kwinkslag, maar ook onverstoortbaar'. Hij bezat de onverholen geestigheid, welke ook in de teksten van Noordmans op te merken valt, het behagen aan de taal met zijn verborgen verrassingen. Wij gedenken hem en zijn bijdrage met dankbaarheid.

H.W. de Knijff

Studiedag Stichting Dr. O. Noordmans

Scheppen als (onder-)scheiden: Noordmans' scheppingsbegrip als opmaat naar een nieuw theologiseren

De studiedag van de Stichting Dr. O. Noordmans wordt gehouden op donderdag 16 mei 2013 in de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Vrije Universiteit Amsterdam.

Spreekers:

- Dr. Akke van der Kooi, universitair docent dogmatiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen
- Prof. dr. Ellen van Wolde, hoogleraar Bronteksten Jodendom en Christendom aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Faculteit Filosofie, Theologie, en Religiewetenschappen

Workshops

Voor de middag zijn workshops gepland waar enkele inleiders met de deelnemers in gesprek gaan over de thematiek vanuit hun eigen expertise en in relatie tot een tekstfragment.

Deelname en opgave

Het dagprogramma start om 10.30 uur. Vanaf 10.00 uur is er ontvangst met koffie. Na de lunch begint het middagprogramma met een kort meditatief intermezzo programma.

De kosten voor deelname bedragen voor donateurs € 20,-, voor niet-donateurs € 40,-, voor studenten € 10,- (incl. lunch). De kosten kunt u op de dag zelf betalen.

Te zijner tijd ontvangen de donateurs van de Stichting dr. O. Noordmans de lezingen in druk in een nieuw Noordmans Cahier.

Aanmelding kan per e-mail bij de secretaris: Dr.J.D.Th.Wassenaar@hetnet.nl; of telefonisch: 0548-655635. Nadere informatie is ook te krijgen bij de voorzitter, dr. A. van der Kooi, tel. 038-3325274; e-mail: avanderkooi@pthu.nl

Over de studiedag

De jaren 1920 tot 1930 worden in de Noordmans-literatuur veelal beschouwd als de formatieve jaren van Noordmans' theologie. In 1930 verschijnt een bundel onder de opvallende titel *Geestelijke perspectieven*. Context van de hier ontwikkelde theologie is de totalitaire en nihilistische ideologie van het fascisme en communisme van die periode. In deze periode slaat Noordmans een nieuwe weg van theologiseren in die bepaald wordt door het zo genoemde kritische scheppingsbegrip. Beroemd is zijn statement: "Scheppen is scheiden". Welke theologische innovatie lag daarin besloten? Wat houdt theologisch denken in termen van scheiden in? En welke notie van God komt hierin mee? Dr. Akke van der Kooi, voorzitter van de Noordmans-Stichting, zal als Noordmans-kenner op deze studiedag hierover een hypothese voorleggen en die aan de hand van teksten van Noordmans uit met name de jaren 1920 en 1930 nader ontvouwen. Aan prof. dr. Ellen van Wolde, die als hoogleraar Bronteksten Jodendom en Christendom aandacht getrokken heeft met haar visie op het bijbels scheppingsbegrip in termen van scheiden, zijn enkele meditatie van Noordmans voorgelegd, waarop zij vanuit haar expertise zal reageren. In de (augustiniaans geïnspireerde) denkvorm van Noordmans ligt in het 'geschapen zijn' van al wat is een kritisch te verstane zin. Dat vraagt om een theologie die mensen leert onderscheiden in plaats van hen een stapeling van waarheden te bieden en raakt als zodanig aan Van Wolde's observaties in onder meer het bijbelboek Job waar Gods antwoord aan Job een andere blik op de werkelijkheid opent en waar Gods wijsheid diversiteit impliceert in plaats van één absolute waarheid. Voor de middag zijn workshops gepland waar enkele inleiders met de deelnemers teksten van Noordmans lezen met betrekking tot het thema. Dit zal uitlopen op een korte, plenaire discussie.

Uitgave onder verantwoordelijkheid van Stichting dr. O. Noordmans.
De Stichting beoogt de studie van het gedachtegoed van Dr. O. Noordmans te bevorderen en de relevantie ervan voor vandaag onder de aandacht te houden.

Redactie en Bestuur:

Mw. Dr. A. van der Kooi, Kampen (voorzitter)
Dr. J.D. Th. Wassenaar, Hellendoorn (archivaris/secretaris a.i.)
Drs. J.J.A. Doolaad, Zeist (penningmeester)
Dr. K. Blei, Haarlem (lid)
Drs. N. den Hertog, Surhuisterveen (lid, redacteur Nieuwsbrieven)
Prof. Dr. G.W. Neven, Kampen (lid)
Drs. F. Ziel, Kampen (lid, redacteur Cahiers)

Voor opgave tot donateur van de Stichting of voor een financiële bijdrage stelle men zich in verbinding met de penningmeester:
Ds. J.J.A. Doolaad, Nelson Mandelalaan 132, 3707 KP Zeist,
telefoon 030 – 69 10 770, mobiel 06 – 536 10 209, e-mail j.doolaad@hetnet.nl
Het Bankrekeningnummer is 5306084 t.n.v. Stichting Dr. O. Noordmans.

